

ПЕРЕКЛАДИ / TRANSLATIONS

УДК 159.964.28

DOI <https://doi.org/10.32782/upj/2025-3-1-9>

**ЧОМУ ВІЙНА?
БЕЗ ВІТРУ У ВІТРИЛАХ І З ПОВІЛЬНИМИ МЛИНАМИ^{1,2}**

Альберто Лукетті, психіатр, навчаючий аналітик Італійського психоаналітичного товариства, член Венеціанського психоаналітичного центру, працює в Падуї. Колишній редактор *Rivista di Psicoanalisi* (2009–2013), член наукової ради «Фонду Жана Лапланша» Французького інституту в Парижі, м. Падуя, Італія

**WHY WAR?
WITH NO WIND IN THE SAILS AND SLOW MILLS**

Alberto Luchetti, psychiatrist, training analyst of the Italian Psychoanalytic Society, member of the Venetian Psychoanalytic Center, works in Padua. Past director of the *Rivista di Psicoanalisi* from 2009 to 2013, he is a member of the Scientific Council of the “Fondation Jean Laplanche” of the Institut de France, Paris, Padua, Italy
<https://orcid.org/0009-0001-3098-8836>
a.luchetti@mclink.it

Переклад англійською – Скотта Алана Стюарта
Переклад українською – З. Баблюяна
Наукове редагування – І. Ю. Романова

Вступ. Мій вступ до нашої сьогоднішньої роботи полягає в тому, щоби просто підсумувати той текст, який Фройд присвятив війні рівно дев'яносто років тому. Утім, вирушити в подорож, щоби цього досягнути, було нелегко. Насамперед ми неминуче почуватимемося загальмованими, коли намагатимемося говорити або писати про війну тут, будучи причетними, але захищеними, коли знову (але

чи було хоч колись інакше?) війна трагічно поглинає мільйони людей: знову люди, нам, у Європі, близькі, місяцями перебувають під атакою. З іншого боку, як ми можемо не почуватися розірваними, як і сам Фройд, між необхідністю психоаналітично розмірковувати про ці катастрофи, спровоковані людьми, і відчуттям безсилля та марноти, що охоплює нас, коли ми цим займаємося, настрашені приголомшливим повторенням того, що сам Клаузевіц назвав «нічим іншим, як взаємним знищенням», що від самого початку супроводжує історію людства?³

Ці відчуття і почуття добре передає заголовок *Warum Krieg?* / «Чому війна?» (Freud, 1933), який не стільки натякає на пояснення

¹ Luchetti, A. Why War? With no wind in the sails and slow mills. Оригінальна версія цієї статті була представлена як доповідь на конференції Centro Veneto di Psicoanalisi Psychoanalytic and Libero and Zora Polojaz Foundation “Psychoanalytic thinking and the experience of war” (Padova, Italy, October 1, 2022) і опублікована італійською та англійською мовами у 2023 році в журналі KnotGarden: Idee, Intrecci e Snodi Della Psicoanalisi, 2023, 2). Переклад виконано з англійської версії. <https://www.centrovenetodipsicoanalisi.it/knotgarden-guerra/>.

² Публікується з дозволу автора.

³ Антрополози, археологи й етнографи розходяться в поглядах на витоки війни. Згідно з недавніми дослідженнями, схоже, найдавніший задокументований випадок війни стався в місцевості під назвою Джебель Сахаба (це затоплений могильник віком щонайменше 13 000 років, розташований на півночі сучасного Судану, поблизу кордону з Єгиптом), де в пізньому плейстоцені долина Нілу стала ареною повторних зіткнень, викликаних, імовірно, територіальними суперечками, загостреними зміною клімату.

(вичерпне й поготів), скільки передає замішання, розгубленість, здивування війною. Він є не стільки стартовою точкою роздумів Фройда з метою досягнути відповіді, скільки виявляється їхнім кінцевим пунктом, їхнім результатом. Відповіддю на це питання є те ж саме питання.

Дев'яносто років тому саме Фройд, за відсутності свого кореспондента, який вже втік до Сполучених Штатів, наполіг на цій назві обміну двома листами – того мінімуму, який можна вважати листуванням, – з Альбертом Ейнштейном. Останнього, як ми знаємо, запросив Постійний комітет з літератури і мистецтв Ліги націй через ініціативи Міжнародного інституту інтелектуального співробітництва обрати собі співрозмовника й тему, що викликає загальний інтерес, щоб обмінятися відповідними ідеями. Ейнштейн назвав ім'я Фройда, з яким познайомився п'ятьма роками раніше, і запропонував тему «Чи є якийсь спосіб позбавити людство загрози війни?» у твердому особистому переконанні, що «неуспіх, попри їхню очевидну щирість, всіх зусиль... досягнути цієї мети, не залишає нам жодного ґрунту для сумнівів у тому, що діють потужні психологічні чинники, які паралізують ці зусилля». Далі Ейнштейн питав: «Чи можливо контролювати ментальну еволюцію людини таким чином, щоб вона стала недоступною для психозів ненависті та деструктивності?»

Фройд наполіг на заголовку «Чому війна?» (1933) замість «Право і насильство», яким сам замінив запропонований Ейнштейном «Закон і влада», вважаючи слово «насильство» «більш різким і жорстким», якщо хочеш без облуди вказати, про що йдеться (в іншому випадку він казав про важливість не «поступатися спочатку у словах, а потім потроху і по суті»). Фройд навіть стверджує, що «Право і насильство» «здається абсолютно недостатнім. Я не можу його прийняти і почуваюся зобов'язаним вимагати, щоб «війна» також з'явилася у назві».

Утім, Фройд безпосередньо не згадує тінь війни, яка в ті темні часи більше не була загрозою, що наздоганяє, але вже кидала зловісні тіні на майбутнє. Справді, ми маємо враження, ніби Фройд промовляє з вежі зі слонної кістки, як було згадано, сховавшись від

зовнішньої загрози, знайшовши притулок у своїй лабораторії думки, «повернувшись спиною до зовнішнього живого світу в теперішньому заради минулого і внутрішнього світу» (Bion, 2011). Це враження також залишають порівняння з його іншою працею про війну, датованою весною 1915 року, «В дусі часу про війну і смерть», яка починається з опису збентеження Фройда: «У замішанні воєнного часу, в якому ми опинилися, вимушено покладаючись на односторонню інформацію, перебуваючи надто близько до великих змін, які вже відбулися або починають відбуватися, і без проблиска майбутнього, яке зараз формується, ми самі не здатні визначитися щодо значення вражень, які на нас навалюються, і щодо цінності суджень, які ми виносимо. Ми не можемо не відчувати, що досі жодна подія настільки не руйнувала дорогоцінне в спільних набутках людства, не спантеличувала так багато найясніших розумів, так цілковито не принижувала найвище. Сама наука втратила свою безпристрасну неупередженість» (Freud, 1915). Наприкінці того ж самого 1915 року Фройд писав одному зі своїх кореспондентів: «...якщо ви зараз спостерігатимете, що відбувається у цій війні, жорстокості та несправедливості, за які відповідальні найцивілізованіші нації, те, як по-різному вони судять про власні брехні і злодіяння – і про брехні та злодіяння своїх ворогів, і пануючу загальну відсутність розуміння» (Freud, 1915).

Ба більше, у тій самій праці 1915 року Фройд писав про «душевне страждання цивільного населення, страждання, з яким так важко боротися» (Freud, 1915), тоді як солдат став «коліщатком у велетенській машині війни», яка, коли вже запущена, діє, як їй самій заманеться. Муку викликали, серед іншого, розчарування в цивілізації, яка не подолала варварство, і нав'язана зміна у ставленнях до смерті, яку більше неможливо було заперечувати.

Схоже, нічого такого не виявляється в листі «Чому війна?» (Freud, 1933). Тут Фройд декларує власну некомпетентність: те, що він міг сказати як «філантроп», уже було сказано Ейнштейном: «Але хоча **ви забрали вітер з моїх вітрил**, я буду радий слідувати у вашому кільватері». Справді, Фройд здається невпевненим у власній здатності запропонувати саме

психоаналітичний внесок і вже на початку вибачається: «Ви мусите вибачити мені, якщо далі я буду заходити на знайомий і загально-прийнятий ґрунт так, ніби він є новим». До того ж він висловлював своє незадоволення Ейтінгтону навіть до початку листування. «Я не очікую отримати за це Нобелівську премію», а коли листування завершилося, говорив про нього як про «нудну і безплідну так звану дискусію з Ейнштейном».

Утім, як було згадано вище, текст він починає з несподіваного міркування, яке походить із початкового гіркого міркування: «Ви починаєте з відношення між Правом і Владою. Не може бути сумніву, що це правильна відправна точка нашого дослідження. **Але чи можна мені замінити слово «влада» більш різким і жорстким словом «насильство»?**» Право розвилось з насильства. Як у всьому тваринному царстві, конфлікти інтересів принципово «розв'язуються використанням насильства». Немає іншого варіанта, крім як перенести останнє (спочатку у формі мускульної сили, а з появою зброї – інтелектуальної) на міцну спільноту: *L'union fait la force* («Сила у єдності»)... **право – це влада спільноти [Gemeinschaft]. Це все ще насильство**, яке легко скеровується проти будь-якого індивіда, що опирається спільноті. **Воно діє тими самими методами й переслідує ті самі цілі.** Єдина справжня відмінність полягає в тому, що панує більше не насильство індивіда, але насильство спільноти». Щоб зберігатися постійно, ця спільнота має бути організована через норми, інституції і особливо зростанням емоційних уз, які є справжнім джерелом сили у групи людей.

У цей момент доволі раптово й категорично, ніби роздратований тим, що не знайшов вітру для власних вітрил, Фрейд декларує: «**Таким чином, гадаю, ми вже маємо все суттєве: насильство долається [Überwindung] перенесенням влади [Übertragung der Macht] на більшу єдність, яка утримується разом емоційними узами між його членами. Усе, що залишається сказати, є не більше ніж розширенням і повторенням цього.**»

Із цим «перенесенням влади» в реальності проблеми дійсно зсуваються. Вони повертаються, коли нерівності відновлюються в уста-

леній спільноті. «Так ми бачимо, що насильницького вирішення конфліктів інтересів не уникають навіть усередині спільноти». Звідси виводиться другий гіркий висновок і попередження: «Ми зробимо **помилку в розрахунку**, якщо зігноруємо той факт, що закон спочатку був брутальним насильством і що навіть сьогодні він не може обійтися без підтримки насильства». «Спроба встановити центральну владу (authority), якій буде передано право виносити судження про всі конфлікти інтересів, і замінити реальну силу силою ідей сьогодні здається приреченою на невдачу».

Але чому «у людей так легко розпалити ентузіазм [begeistern] до війни», питав Ейнштейн. Що є «легкозаймистим» у людській тварині? Тут звернення Фрейда до своєї теорії **еротичного і деструктивного потягів** – до нового дуалізму Еросу й потягу до смерті – є ще одним вирішальним зануренням в унікальну ситуацію (condition) людських істот, а саме що вони є **тваринами потягів**. І от ще один гіркий висновок. «Тепер не просіть нас надто швидко звернутися до цінностей добра і зла. **Обидва потяги є рівною мірою неодмінними**, оскільки явища життя залежать від їхньої узгодженості та протилежності». Дія рідко є роботою лише одного потягу, який вже складається з Еросу й деструкції. Відсилка до Ліхтенберга і його «**Рози мотивів**» має підкреслити наявність задоволення від нападу та руйнування, змішаних з іншими потягами, навіть вищими, які іноді ховаються за цими двома.

Тут Фрейд вдається до глибинного дослідження потягу до смерті:

– він діє в кожній живій істоті і прагне її **зруйнувати**;

– він стає деструктивним потягом, коли обертається назовні, проти об'єктів. «**Організм, так би мовити, зберігає своє життя, руйнуючи зовнішнє**»;

– утім, частина потягу до смерті залишається активною всередині живої істоти, в **інтерналізації деструктивного потягу** (знову «**передача влади**»). «Ми навіть були повинні у ересі приписування витоку совісті цьому відхиленню агресивності всередину».

І Фрейд надає нам ще одного гіркого висновку: «...якщо ці сили обертаються до деструкції

у зовнішньому світі, організм отримує полегшення і **ефект має бути благотворним**. Це може слугувати **біологічним виправданням** [biologischen Entschuldigung] всіх огидних і небезпечних імпульсів, з якими ми боремося. Слід визнати, що **вони є ближчими до Природи, ніж наш опір їм**, якому також треба знайти пояснення». Що стосується природи, слова «біологічне виправдання» підтверджують те, що Форнарі пізніше висував як критику Фройда (який, безумовно, коливається між ендогенним і екзогенним): вираз «ближче до Природи» має вказувати на **людську природу», а не на природу взагалі**. Форнарі продовжує: «...проблема провини [і потягу, вищому за неї] репрезентує нововведення, внесене у світ природи людиною як твариною, що перебуває у конфлікті зі своїм інстинктивним життям... виникнення особливості провини пояснюється умовою первинної «мутації» (у тому ж сенсі, який надано цьому терміну в біології)».

Таким чином, це **homo homini lupus est** (людина людині вовк), як написав Фройд кількома роками раніше, посилаючись на Гоббса, але пояснюючи, що **вовк не є lupus ані іншому вовку** (навіть у суперництві самців), **ані своїй здобичі**: «Немає задоволення у завданні страждання [тобто немає садизму], немає схильності влаштувати різанину, винищивши все стадо!». І **людині вовк не lupus також**. «Вовк... Гоббса – це своєрідна *емблематична* фігура нашої власної жорстокості, але ніяк не може слугувати **аргументом апеляції до... так званого біологічного характеру нашої деструктивності**» (Laplanche, 2019). **Тільки людина є lupus людині**. Садистична й деструктивна агресія людини абсолютно не пов'язана із жодною тваринністю, і потяг є не початковою «природністю», але справжньою «другою природою», розміщеною в людині наслідками рапорту дитини з дорослим іншим. Мані-Кьюрл у ті роки зауважив, що війна є людською пристрасстю, надто людською: у вищих тварин немає нічого, що відповідало би війні, яку влаштовують люди (Money-Kyrle, 2002b). **«Якщо війна полягає у битві між представниками одного виду, у співробітництві... у битвах за самок у тварин виконані лише два перших пункти цього**

визначення». «Але людина є здатною битися під проводом лідера, з однією групою проти іншої, а мавпа, очевидно, ні» (там само).

Саме через цей тісний і нерозривний зв'язок між людськими істотами і потягами Фройд робить висновок, що **«марно намагатися позбавитися агресивних схильностей людини»** і вважати, що це можливо зробити, – **ризикована ілюзія**. У ті самі тижні він написав в іншому контексті про «печальне відкриття»: «Справді здається, що нам потрібно руйнувати щось інше або когось іншого, щоби не руйнувати себе, щоби запобігати імпульсу саморуйнування». Однак можна взяти їх і «спробувати відхилити настільки, що їм не треба буде виражатися у війні». Але як ми можемо досягнути цього відхилення? **«Усе, що заохочує зростання емоційних уз між людьми, діє проти війни»**. Структура людського суспільства має в дуже великому ступені базуватися на цих узах, які можуть бути двох типів: любов, хоч і загальмована в сексуальній меті, та **ідентифікація**.

Ці **«непрямі методи боротьби з війною»**, безумовно, є більш практичними порівняно з ідеальним «підкоренням інстинктивного життя диктатурі розуму» [ідеал, який тоді би підпав під категорію «перенесення влади»]. Але вони не дають жодної гарантії успіху, тим більше – швидкого. Якщо в наших психоаналітичних вітрилах немає вітру, млини, які є в розпорядженні людства, і з ним психоаналізу, мелють цю «людську матерію» і живлять нею будівництва або перебудову цих уз повільно, надто повільно і з цієї причини, можливо, болісно неефективно. «Спадає на думку неприємна картина **млинів, які мелють так повільно, що можна загинути з голоду, перш ніж отримаєш їхнє борошно**». Але хіба не Фройд вказував на психоаналіз як на «повільну магію», лікування розмовою?

Зневіра неминуча. І протилежно враженню «вежі зі слонової кістки» Фройд висловлює її тут навпаки, ставлячи нібито цинічне питання, однак чітко оголошуючи, що це **«маска удаваної безсторонності»**: чому ж нас тоді так обурює війна, чому ми опираємось їй замість того, щоб прийняти як «одне з багатьох болісних нещастя життя», тобто вважати, що вона відповідає природі, повністю виправдана біо-

логічно і на практиці її цілком можна уникнути?

Хоча питання це здається холодним і безстороннім, відповідь насправді доволі **пристрасна**: «...оскільки кожен має право на власне життя, оскільки війна кладе край людським життям, сповненням надії, оскільки вона заводить кожну окрему людину в принизливі ситуації, оскільки вона змушує людину проти її волі вбивати інших людей і оскільки вона руйнує дорогоцінні матеріальні об'єкти, створені працею людства... [і внаслідок теперішньої] досконалості інструментів деструкції майбутня війна може призводити до знищення одного або, можливо, обох супротивників».⁴

І так само, як із легкозаймистістю війни, ми так відчуваємо, бо **«інакше не можемо»**: **«ми зобов'язані... з органічних причин»**. Незлічені віки людство проходило крізь процес еволюції культури або цивілізації, чий «причини і початки є темними, а результат непевним... Можливо, він веде до вимирання людського роду». Цьому процесу ми завдячуємо «найкращим із того, чим ми стали, а також і немалою частиною того, від чого страждаємо». Він співставний з одомашненням певних видів тварин і має фізичні та психічні зміни: у тому числі все більше зміщення інстинктивних цілей і обмеження інстинктивних імпульсів, посилення інтелекту та понад усе **інтерналізацію агресивних імпульсів**.

Фройд продовжує: «Тепер війна перебуває у найцілковитішому протиріччі з психічним ставленням, накладеним на нас процесом цивілізації, і з цієї причини ми проти неї неодмінно повстаємо, **ми просто більше не можемо її зносити...** [Ми маємо] **конституційну непереносимість** війни, ідіосинкразію, збільшену, так би мовити, до найвищого ступеня. І навіть здається, що **зниження естетичних стандартів** [тут знову ми бачимо відсилку до органічних, перцептивних і чуттєвих модифікацій] на війні грає навряд чи меншу роль у нашому бунті, ніж її жорстокості» (Freud, 1933). Саме на цих органічних причинах, пов'язаних із нашою цивілізаційною еволюцією, базується «не утопічна» надія, що

з війнами може бути покінчено в недалекому майбутньому, «одне ми можемо сказати: все, що сприяє росту цивілізації, працює в той же час проти війни».

Знову стикнувшись із війною (не тільки через заклик Ейнштейна), Фройд може повернутися до неї лише з тої точки, якої він досягнув у праці «Невпокій в культурі» (Freud, 1929), з тієї оцінки й розгляду людської ситуації (human condition) та «збурювального чинника» (disturbing factor), що її характеризує. У «Невпокої» він починає з вихідного безсилля дитини, нарцисизму і результуючих агресії та деструктивності через **необхідність відвертати те, що спричиняє незадоволення і біль, – тіло, зовнішній світ і особливо стосунки з іншими** (там само). Фройд підкреслював, що ворожість до цивілізації виникає саме через те, що вона накладає на тіло немовляти «виховання» (treatment), яке означає обмеження і трансформацію потягової сексуальності (drive sexuality), викликану саме тими стосунками. Виховання, що є необхідним, щоб потяговий стан (drive state) міг вливатися в цивілізацію і укріплювати узи між людьми більш потужно і стабільно, ніж лише інтереси самозбереження, відводячи значні кількості лібідо.

У «Невпокої» (Freud, 1929) через парадокси інтерналізації агресії Фройд шляхом психоаналізу дійшов до здивування певними болісними, але невідворотними істинами:

– А саме існує «свого роду компульсивний імпульс майже органічної природи», що змушує **позбавлятися внутрішньої атаки потягу (в якій є щось абсолютно непримирненне, а тривога – її початкова, рудіментарна форма) шляхом переходу до реального і до дії: це «потреба створювати дію, щоби сам потяг знайшов своє обмеження»** (Laplanche, 2021), зв'язок, що вже є першим ескізом репрезентації: «Це питання надання певної позитивності в реальності – безформної, щоб полегшити її тягар» (Goldberg, 1988). Від цієї **потреби в покаранні, щоби приборкати потяг у реальності**, ми переходимо до **провини («топографічного різновиду тривоги»**, каже Фройд), яка приборкує цю атаку потягу шляхом конструювання топіки, «нового щабля в еґо», супер-еґо.

– **Єдина реалістична стратегія задоволення деструктивної агресії** (еквівалентної статевому потягу) – **це її опанування, а єдиний спосіб її**

⁴ Ба більше, тут Фройд також займає позицію стосовно оборонних війн: «Не можна однаковою мірою засуджувати всі типи воєн. Поки існують держави та нації, готові безжалісно знищувати інші держави і нації, цим останнім потрібно готуватися до війни».

опанувати, спочатку відхилив на іншого, – **це** **удовольнити її, спрямовуючи назад проти его** як агресію супер-его та провину.

– Якщо людська потягова сексуальність має непримиренно руйнівний реєстр і якщо сексуальність дорівнює агресії, тоді цивілізація перебуває і не поза цим рівнянням, і не перед ним: «...сама цивілізація радше *відтворює* інші два явища, ніж протистоїть їм» (Mistura, 2010), отже, **єресь «Невпокою в культурі» полягає в потрійній тавтології, яка звідси витікає: сексуальність дорівнює агресії / деструкції, що дорівнює цивілізації.** «Якою потужною завадою для цивілізації має бути агресія, якщо захист від неї може викликати таке ж нещастя, як і сама агресія!» – вигукує Фройд у «Невпокої». Натомість тут, у листі «Чому війна?», він вважає, що, «можливо, вона веде до вимирання людського роду».

– За кілька днів до відповіді Ейнштейну Фройд писав, що альтернативою поверненню сексуального потягу до смерті назад із зовнішнього світу є або зв'язування його супер-его й відповідне обернення проти его, або **дозволення йому провадити «свою тиху і моторошну діяльність як вільного деструктивного інстинкту в его та ід»** (Freud, 1933). Отже, це або зв'язування, або розв'язування.

«Невпокій» накреслив діагноз не людської адаптації, але того, що робить нас непідходящими для цивілізації / культури, яка, втім, є необхідною для нашої адаптації і органічно нас модифікує. Справді, ми не підходимо через «нашу сліпу деструктивну лють», яка виявляється «непіддатливою психічною функцією», оскільки вона збігається із сексуальним, яке, разом із мовою, дійсно з ним переплетеною, характеризує нас як людських істот. «У кращому разі ми можемо... адаптуватися до того, що робить нас нездатними до адаптації. Заходити скільки-небудь далі... означало би лікувати себе від людської сутності» (Bersani, 2002). **Але це якраз і є Kulturarbeit** (робота культури), неможлива, але неодмінна культурна й цивілізаційна задача, яку Фройд ввіряє психоаналізу, безкінечна та недоконана задача, до якої постійно треба повертатися, як до осушення Зейдерзе, каже він у ті самі тижні 1932 року: **лікувати себе від власної людськості, трагічним «наслідком» якої, здається, є війна.** І зрештою ми замислюємося: може, Фройд, виштовхуючи щойно введений

ним потяг до смерті на біологічну або мета-біологічну площину, де є тільки інстинкти та фізичні сили, фактично закінчує тим, що привносить «залізо і вогонь» сексуального в самі основи життя, точно так само, як у тілі людини-дитини **людську війну породжує узагальнений підрив, спричинений сексуальністю** (Laplanche, 2020).

У цей період початку 1930-х питання Фрейда викликало негайний резонанс, подальші розробки й радикальні підтвердження.

Ще в 1931 році і знову в контексті певних ініціатив Ліги націй Едвард Гловер, підкреслюючи **роль у війні садистичних і мазохістичних імпульсів і несвідомих захистів від них, переконливо показує, що реальні функції війни є деструктивними** (Glover, 1947). Справді, що більш справедливими й реалістичними здаються безпосередні мотиви для війни, то більше люди їх використовують, щоб заперечувати докази несвідомих мотивів. Метою психоаналізу мало би бути якраз викриття **іраціонального й ілюзорного характеру політично-економічних раціоналізацій.** Війна є радикальною спробою групи розв'язати внутрішні, індивідуальні конфлікти і тривоги, через яку ід сходиться із супер-его, що викликає коротке замикання его.

У 1934-му, а потім в 1937 році Мані-Кьорл до сексуальної теорії війни, що розглядається як виверження сексуальних фантазій, і едіпальної теорії, згідно з якою войовничий імпульс породжується амбівалентністю до батька, додав **паранояльну теорію війни** (Money-Kyrle, 2002a). Він стверджував, що **в основі війни перебуває психотичний режим поведінки з реальними труднощами**, а саме з несвідомими персекуторними тривогами, що ведуть до ідентифікації чужої групи з внутрішнім поганим об'єктом, якого слід атакувати, щоб захистити себе, і депресивними тривогами щодо атакування й руйнування внутрішнього хорошого об'єкта. Що особливо важливо, Мані-Кьорл зауважує, як ці режими можуть охоплювати – і це ще один деструктивний ефект війни – тих, хто мусить захищатися від брутальної і неспровокованої агресії ворожої групи або народу, загрожуючи викривити мислення й підірвати дію або надміром, або нестачею, наприклад, спонукаючи до заперечення реальної небезпеки.

Як ми знаємо, ці міркування підхопить в Італії Форнарі, який відстежить «феномен війни» до сфери людських реакцій на скорботу і загалом до установок людей під час зіткнення зі смертю, що мають важливу можливість контролювати депресивні та персекуторні тривоги в їхній соціалізації (Fornari, 1966). Це соціалізація, де сама спільність стає критерієм реальності та істини, психотичним виміром групового життя, нетерпимого до інших критеріїв перевірки, звідси сковавання від окремого до відмінного, від відмінного до зовнішнього, чужого, і зрештою від чужака до ворога. «Якщо “інший, ніж самість” сприймається як загроза або руйнування реальності самості, вбивство “іншого, ніж самість” збігається зі ствердженням реальності самості» та її власної істини, від неї невіддільної.

Звідси психоаналітичне визначення війни, запропоноване Форнарі: «злочинне діяння, що сфантазовано індивідуально і вчинено колективно з метою... збереження об'єкта любові через параноїдний процес» (Fornari, 1966). Саме пропонуючи можливість параноїдної реакції на скорботу, війна може навіть здаватися чудовою інституцією, як стверджував Фройд, але тепер **виявляється історично й однозначно ілюзорною**, з технічними досягненнями, завдяки яким, як писав Фройд у «Невпокої», «люди одержали контроль над силами природи такою мірою, що за їхньою допомогою їм було би неважко винищити одне одного до останньої людини».

Безумовно, якщо міркування Фройда призводять до болісної і загадкової розвідки, з іншого боку існує **визначеність стосовно травматичних наслідків війни**. Вони були засвідчені новаторським психоаналітичним дослідженням травм Першої світової війни, далі настільки ж жахливих – Другої світової,

а потім всіх подальших війн і конфліктів різних форм і масштабів за останні десятиліття.

Це приводить мене до ще одного законного питання: враховуючи тривалість, з якою рееструються їхні наслідки (фактично вони охоплюють кілька поколінь), чи не виявляємо ми далекі, але пульсуючі відголоски війн у всіх аналітичних подіях, особливо в моменти, коли вони для нас є найбільш важкими? **Це божевілля війни**, яке анігілює людські життя фізично і травматично, розриваючи узи й ліквідуючи стосункові, соціальні та культурні орієнтири, чи не виникає воно в перенесенні, коли ми боремося з областями без слів і без его або суб'єкта, де прориваються нерозпізнавані фрагменти **історій, викреслених з історії?**

Так само Пантагрюель у Рабле, припливши на кордон Льодовитого моря, раптово чує голоси та звуки в повітрі, та не бачить, хто або що їх створює. Він піднімає ці **замерзлі слова**, що обпікають йому руки, і їх нарешті можна почути – вони були «якоюсь варварською мовою» (Rabelais, 2004). «Багато гострих слів, і кривавих слів також... там були жахливі слова й інші, неприємні на вигляд» (там само). У цих морях, свідчить стерновий, стався величезний і жорсткий бій, «у той момент і замерзлі в повітрі слова, і крики чоловіків і жінок, удари палиць, бряжчання обладунків і зброї, іржання коней і весь інший гамір битви. І тепер, коли сувора зима минула й повернулася прекрасна, тиха та тепла погода, **вони відтаюють і можуть бути почутими»** (Rabelais, 2004).

Нам будуть потрібні інші пори року й тепло людських тіл, щоб розморозити слова, звуки, голоси, почуття, навіть сам час, що заморозила війна. Досвід, про який ми відчуємо від наших друзів і колег, свідчитиме про це.

Список літератури:

- Assoun, P.-L. (2009). Dictionnaire des oeuvres psychanalytiques. P.U.F., Paris.
- Bersani, L. (2002). "Introduction" a Freud S., Civilization and Its Discontents. Penguin Books, London.
- Bion, P. (2011). Mappa per l'esplorazione psicoanalitica. Borla, Roma. <https://www.spiweb.it/dossier/dossier-psicoanalisi-e-guerre-gennaio-2014/warum-krieg/>.
- Bonasia E. (2001). La guerra, la morte e il figlicidio. *Rivista di Psicoanalisi*, XLVII, 2, 303–318.
- Davoine F. e Gaudillière J.-M. (2006). Histoire et trauma. La folie des guerres. Stock, New York, NY.
- Fornari, F. (1966). Psicoanalisi della guerra. Feltrinelli, Milano.
- Freud, S. (1915). Considerazioni attuali sulla guerra e la morte, O.S.F., vol. VIII.
- Freud, S. (1929). Il disagio della civiltà, O.S.F., vol. X.
- Freud, S. Introduzione alla psicoanalisi (nuova serie di lezioni), O.S.F., vol. XI.
- Freud, S. (1933). Warum Krieg?, G.W., vol. XVI; Why war?, S.E., vol. XXII; Pourquoi la guerre?, O.C.F.-P., vol. XIX; Perché la guerra?, O.S.F., vol. XI.

- Freud, S., Eitingon, M. (2009). *Correspondance 1906–1939*. Hachette, Paris.
- Glover, E. (1947 [1933]). *War, sadism and pacifism*. Allen and Unwin, London.
- Goldberg, J. (1988). *La colpa. Un assioma della psicoanalisi*, Feltrinelli, Milano.
- Laplanche, J. (2020). *Vita e morte in psicoanalisi*. Mimesis, Milano-Udine, 2020.
- Laplanche, J. (2021). *Il primato dell'altro in psicoanalisi. La rivoluzione copernicana incom-piuta*. Mimesis, Milano-Udine.
- Laplanche, J. (2019). *Tra seduzione e ispirazione: l'uomo*. Mimesis, Milano-Udine.
- Laplanche, J. (2019). *Sexuale. La sessualità allargata nel senso freudiano*. Mimesis, Milano-Udine.
- Laplanche, J. (2021). *Problematiche VII. Il fuorviamento biologizzante della sessualità in Freud*. Mimesis, Milano-Udine.
- Luchetti A. (2021). "Il fattore molesto", postfazione a Freud S., *Il disagio nella civiltà*. Feltrinelli, Milano, 2021.
- Mistura, S. (2010). "Genealogia del Disagio", in Freud S., *Il disagio nella civiltà*. Einaudi, Torino.
- Money-Kyrle, R. (2002a). *Un'analisi psicologica delle cause della guerra*, in *Scritti 1927–1977*. Loescher, Torino, 1984 e Bollati Boringhieri, Torino.
- Money-Kyrle, R. (2002b) *Lo sviluppo della guerra*, in *Scritti 1927–1977*. Loescher, Torino, 1984 e Bollati Boringhieri, Torino.
- Rabelais, F. (2004 [1953]). *Gargantua e Pantagruel*. Einaudi, Torino.

Анотація. Як вступ до доповідей на конференції, ця стаття переглядає наново обмін листами з Альбертом Ейнштейном, який Фройд підштовхнув до запитання «*Чому війна?*», що є не лише відправною точкою його дослідження, але і його загадковим завершенням. Щоб дослідити насильство, яке лежить в основі права (могутності спільноти, скріпленої емоційними зв'язками), Фройд вдається до психоаналітичної теорії потягів життя і смерті, щоб показати, що руйнівна та саморуйнівна агресивність людської істоти є гетерогенною щодо всієї тварини. Це не початкова «природність», а справжня «друга природа», закладена в людині під впливом стосунків дитини з іншим дорослим, наслідок інтимного й нерозривного зв'язку між людиною і потягами.

Тому «немає надії», як каже Фройд, на можливість придушити ці тенденції до руйнування та саморуйнування, які є «нерозв'язною психічною функцією», тією мірою, якою вони збігаються із сексуальними, що разом із мовою і переплетені з нею характеризують нашу людську сутність. Можна лише «намагатися відвернути їх до такої міри, щоб вони не знаходили вираження у війні», через усе, що породжує емоційні зв'язки любові та ідентифікації між людьми. Але цей висновок, бачачи руйнування, яких зазнає так багато людей від воєн, змушує нас розділити з Фройдом «неприємну картину [...] млинів, які мелють так повільно, що люди можуть померти з голоду, перш ніж отримають своє борошно».

Ключові слова: цивілізація, потяги життя та смерті, самодеструкція, насильство, війна.

Abstract. As an introduction to the works of the conference, the paper is re-capitulated the exchange of letters with Albert Einstein that Freud pressed to entitle by a question, *Why war?*, which is not only the starting point of his inquiry, but also its enigmatic conclusion. To investigate the violence which is at the heart of the right (the might of a community held by together by emotional ties) Freud resorts to the psychoanalytic theory of life and death drives, to point that the destructive and self-destructive aggressiveness of the being human is heterogeneous with respect to all animality. It is not an original "naturalness", but a true "second nature" deposited in human being by the effects of the child's relationship with the other adult, a consequence of the intimate and inseparable connection between human beings and drives.

Therefore "there is no hope", as Freud says, of being able to suppress these tendencies towards destruction and self-destruction which are "an intractable psychic function", to the extent that they coincide with the sexual which, with language and intertwined with it, characterizes our being human. One can only "try to divert them to such an extent that they need not find expression in war", through everything that gives rise to emotional bonds of love and identification between human beings. But this conclusion, witnessing the destruction that so many human beings are suffering from wars, make we share with Freud the "unpleasant picture [...] of mills that grind so slowly that people may starve before they get their flour".

Key words: civilization, life and death drives, self-destruction, violence, war.